

Από τον 6ο αιώνα και μετά, οι πατριάρχες της Ανατολής, μολονότι δεν μπορούν να ανταγωνιστούν τη δύναμη της Κωνσταντινούπολης, παραμένουν ωστόσο σημαντικοί παράγοντες για τη ζωή της Εκκλησίας. Η Αλεξάνδρεια και η Αντιόχεια, που έχουν και μεταξύ τους διαφορές, αποδυναμώνονται αμφότερες από τις διαιρέσεις που επιφέρουν οι χριστολογικές έριδες. Όσο για το νεότευκτο πατριαρχείο Ιεροσολύμων, που εμφανίζεται πιο ενωμένο, οφείλει την αίγλη του στο γεγονός ότι εδρεύει στους Αγίους Τόπους.

{tab=Αλεξάνδρεια}

Το πατριαρχείο Αλεξανδρείας εμφανίζεται συγκροτημένο ήδη από τη σύνοδο της Νικαίας, που ορίζει τη δικαιοδοσία του με βάση ό,τι ίσχυε και στο παρελθόν: στην δικαιοδοσία του εμπίπτουν η επαρχία της Αιγύπτου και οι δύο επαρχίες της Λιβύης. Η ιδιαιτερότητα του έγκειται στο ότι δεν κατέχει τη μητροπολιτική βαθμίδα. Ο αρχιεπίσκοπος Αλεξανδρείας ορίζει και ενθρονίζει τους επισκόπους του πατριαρχείου του. Τους συγκαλεί σε σύνοδο, τους ενημερώνει με επετειακές εγκυκλίους για την ημερομηνία εορτασμού του Πάσχα και ασκεί πάνω τους άμεση εξουσία. Η σχέση της Αιγύπτου με τον πατριάρχη της είναι ως εκ τούτου πολύ ισχυρή. Ο επίσκοπος Αλεξανδρείας εκλέγεται και χρίεται στην πόλη του, και το ειδικό τυπικό που περιβάλλει την ενθρόνιση του συμβολίζει τη συνέχεια του θεσμού. Από τον 4ο αιώνα και μετά, ο αριθμός των επισκόπων που διατελούν υπ' αυτόν ανέρχεται περίπου σε εκατό. Επιπλέον, ασκεί κάποια επιρροή και εκτός της αυτοκρατορίας, στις Εκκλησίες των Αιθίοπων και των Ιμυαριτών.

Η δύναμη και τα πλούτη του οφείλονται στην εκτεταμένη αρμοδιότητα και τη δομή του πατριαρχείου. Και δεν πρέπει βέβαια να ξεχνάμε ότι η Αλεξάνδρεια ήταν μία από τις μεγαλύτερες πόλεις της αυτοκρατορίας. Η οργάνωση της εκεί Εκκλησίας παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες: το σώμα των πρεσβυτέρων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, και κάθε μέλος του, κατά τον 4ο τουλάχιστον αιώνα, έχει αναλάβει να υπηρετεί ιδιαιτέρως μία εκκλησία. Ο τρόπος καταμερισμού των εργασιών που επιτελούν οι κληρικοί θυμίζει αυτό που παρατηρείται και αλλού. Η Εκκλησία Αλεξανδρείας διαθέτει ικανό προσωπικό: ένα σώμα 500 ή 600 *παραβαλάνων*, λόγου χάρη, λαϊκών που έχουν αναλάβει τη φροντίδα των αρρώστων και που ο νόμος τους θέτει υπό τη δικαιοδοσία του αρχιεπισκόπου.

Διεκδικώντας την αποστολική της καταγωγή, που τη συνδέει μάλιστα με τον Πέτρο, εφόσον την Εκκλησία της την ίδρυσε ο Μάρκος, μαθητής του Πέτρου, η Αλεξάνδρεια κατέχει κατά τον 4ο αιώνα τη δεύτερη θέση στην οικουμενική Εκκλησία. Οι αρχιεπίσκοποι Αλεξανδρείας βλέπουν επίσης με δυσπιστία την ανάπτυξη της έδρας της Κωνσταντινούπολης και,

συμμαχώντας με τη Ρώμη, προσπαθούν να την ανακόψουν: ο Κύριλλος, στον αγώνα του κατά του Νεστορίου, δρα ως αντιπρόσωπος του πάπα Καιλεστίνου. Οι Αλεξανδρινοί θα αποδεχτούν με μεγάλη δυσκολία τον εικοστό όγδοο κανόνα της Χαλκηδόνος: ακόμα και ένας πατριάρχης οπαδός της Χαλκηδόνος, όπως ο Τιμόθεος Σαλοφακίολος, θα διατυπώσει σχετικές επιφυλάξεις.

Η σύνοδος της Χαλκηδόνος, με την καταδίκη του Διοσκόρου, σηματοδοτεί μια τομή στην ιστορία της αιγυπτιακής Εκκλησίας. Δύο Εκκλησίες έρχονται αντιμέτωπες: η μία είναι υπέρ της Χαλκηδόνος, η άλλη, που μπορούμε να την αποκαλέσουμε κοπτική ή μονοφυσιτική, την απορρίπτει και παραμένει πιστή στη χριστολογία και τις παραδόσεις της Αλεξάνδρειας. Μπορούμε να διακρίνουμε εδώ τρεις περιόδους.

Από το 451 ως το 482, με εξαίρεση την περίοδο της ηγεμονίας του σφετεριστή Βασιλίσκου (475-476), η αυτοκρατορική εξουσία προσπαθεί να επιβάλλει στην Αλεξάνδρεια πατριάρχες υπέρμαχους της Χαλκηδόνος, αλλά ήδη από τον θάνατο του Μαρκιανού (457) οι αντίπαλοι της Χαλκηδόνος ενθρονίζουν τον δικό τους πατριάρχη, τον Τιμόθεο Αίλουρο. Ανάλογα με τις περιστάσεις, η Εκκλησία Αλεξάνδρειας διοικείται είτε από υπέρμαχο της Χαλκηδόνος (Προτέριος, από το 451 ως το 457, Τιμόθεος Σαλοφακίολος από το 460 ως το 475 και από το 477 ως το 482) είτε από μονοφυσίτη (Τιμόθεος Αίλουρος από το 457 ως το 460 και ξανά από το 475 ως το 477, Πέτρος Μογγός το 477, και έπειτα ξανά από το 482 και μετά). Το Ενωτικόν εγκαινιάζει νέα περίοδο, και οι αντίπαλοι της Χαλκηδόνος πατριάρχες διαδέχονται νόμιμα ο ένας τον άλλο στην έδρα της Αλεξάνδρειας μέχρι το 535. Τη χρονιά εκείνη, η αυτοκράτειρα Θεοδώρα πετυχαίνει την εκλογή ενός νέου πατριάρχη, αντίπαλου της Χαλκηδόνος, του Θεοδοσίου, ο οποίος όμως, θύμα των διαιρέσεων της μονοφυσιτικής Εκκλησίας, δεν μπορεί να παραμείνει στον πατριαρχικό θρόνο, και οι Αλεξανδρινοί τον αντικαθιστούν με τον ιουλιανιστή (αφθαρτοδοκητή) Γαϊανό. Την ίδια εποχή, η αυτοκρατορική πολιτική αλλάζει ριζικά, και ο Ιουστινιανός επιβάλλει πλέον στην Αλεξάνδρεια πατριάρχες που τάσσονται υπέρ της Χαλκηδόνος. Το ίδιο θα κάνουν και οι διάδοχοί του. Η Αίγυπτος είναι πια διαιρεμένη από το σχίσμα.

Οι μονοφυσίτες είναι και αυτοί διαιρεμένοι σε σεβεριστές (φθαρτολάτρες) και ιουλιανιστές (αφθαρτοδοκητές), που θα έχουν μέχρι τα τέλη του 7ου αιώνα τους δικούς τους πατριάρχες. Οι σεβεριστές αποτελούν το βασικό ρεύμα. Διοικούνται στην αρχή από τον Θεοδόσιο, ο οποίος έχει καταφύγει στο πλευρό της Θεοδώρας. Ο Θεοδόσιος όμως αρνείται να ορίσει επισκόπους για τις χηρεύουσες θέσεις. Με τον θάνατο του (566) ξεσπάει κρίση και μόνον το 575 ο κλήρος της Αλεξάνδρειας θα καταφέρει να εκλέξει τον Πέτρο Δ', ο οποίος αποκαθιστά την κοπτική ιεραρχία χειροτονώντας, κατά τη βραχύχρονη θητεία του ως πατριάρχης, 70 επισκόπους. Οι κόπτες πατριάρχες διαδέχονται πια αδιάλειπτα ο ένας τον άλλο στην έδρα της Αλεξάνδρειας. Μέχρι την άφιξη των Αράβων, η σχισματική αυτή

Εκκλησία δεν έχει ωστόσο νόμιμη ύπαρξη.

Η μόνη επίσημη Εκκλησία είναι αυτή που υποστηρίζει τη Χαλκηδόνα αλλά δυσκολεύεται να εδραιωθεί και η ύπαρξη της εξαρτάται από την υποστήριξη του αυτοκράτορα. Το γεγονός ότι ο Παύλος Ταβεννήσου (537-540), καθώς και πολλοί διάδοχοί του, είχαν χειροτονηθεί στην Κωνσταντινούπολη προτού να έρθουν στην Αλεξάνδρεια, οι Αιγύπτιοι το βιώνουν ως ταπεινωτική καινοτομία, δηλωτική της εξάρτησης των οπαδών της Χαλκηδόνας από την πρωτεύουσα. Έχοντας συχνά τον πληθυσμό εναντίον τους, οι υπέρμαχοι της Χαλκηδόνας αρχιεπίσκοποι δεν μπορούν να εγκατασταθούν και να διατηρηθούν στον θρόνο χωρίς τη βοήθεια του στρατού. Ο αυτοκράτορας, για να τους ενισχύσει, τους παραχωρεί σημαντικές πολιτικές και στρατιωτικές εξουσίες, τάση που αποκορυφώνεται επί Ηρακλείου στην περίπτωση του πατριάρχη Κύρου. Λίγο μετά την αραβική κατάκτηση, η διαδοχή των υπέρ της Χαλκηδόνας πατριαρχών Αλεξανδρείας διακόπτεται και θα ξαναρχίσει μόλις τον 8ο αιώνα.

{tab=Αντιόχεια}

Η Εκκλησία Αντιοχείας έχει δομές πολύ διαφορετικές από εκείνες της Αλεξανδρείας. Τα προνόμια της, που τα αναγνωρίζει η σύνοδος της Νικαίας, δεν είναι καθορισμένα. Αναμφίβολα μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται το δικαίωμα του πατριάρχη Αντιοχείας να χρίει τους μητροπολίτες των επαρχιών που υπάγονται στη διοίκηση της Ανατολής, όπως αυτή έχει ορισθεί από τα τέλη του 4ου αιώνα και μετά. Κατά τον 4ο αιώνα η Αντιόχεια επωφελείται αλλά και υποφέρει από την αυτοκρατορική παρουσία. Παρά τις σοβαρές κρίσεις που διέρχεται κατά την εποχή του Αρείου, διαθέτει μεγάλο κύρος κατά τα τέλη του 4ου αιώνα: ο Μελέτιος Αντιοχείας προεδρεύει στη σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως (381), ενώ αργότερα δύο Αντιοχείς, ο Ιωάννης Χρυσόστομος και μετά ο Νεστόριος, ανέρχονται στην πατριαρχική έδρα της Κωνσταντινούπολης. Αποδυναμωμένο όμως από τις χριστολογικές έριδες του 5ου αιώνα, το πατριαρχείο Αντιοχείας βλέπει τη δικαιοδοσία του να μειώνεται: η Εκκλησία της Κύπρου καταφέρνει στη σύνοδο της Εφέσου (431) να αναγνωριστεί ως αυτόνομη, ενώ το πατριαρχείο Ιεροσολύμων, που δημιουργείται κατά τη σύνοδο της Χαλκηδόνας (451), αποσπά από την Αντιόχεια τις τρεις επαρχίες της Παλαιστίνης. Ακόμα και κολοβό όμως, το πατριαρχείο Αντιοχείας περιλαμβάνει 11 επαρχίες, ενώ η επιρροή του είναι αισθητή στις Εκκλησίες της Περσίας και της Ιβηρίας.

Η ιστορία των θεσμών του δεν είναι επαρκώς γνωστή. Επί πατριαρχίας Σεβήρου, γνωρίζουμε πώς ασκεί την εξουσία του ο πατριάρχης: βοηθούμενος από τη σύνοδο των επισκόπων της Ανατολής την οποία συγκαλεί κατά περιόδους, ορίζει και χρίει τους μητροπολίτες, επιβλέποντας τη δράση τους. Στην περίπτωση του Σεβήρου, η πατριαρχική

εξουσία προσκρούει στην αντίσταση των μητροπολιτών που τάσσονται υπέρ της Χαλκηδόνας. Οι θεσμοί του (υπέρ της Χαλκηδόνας) πατριαρχείου Αντιοχείας αναπτύσσονται στη συνέχεια μέχρι να φτάσουν στο βαθμό πολυπλοκότητας που μαρτυρεί η *Notitia Antiochena*.

Η *Notitia* αυτή, συνοψίζει, από τη δεκαετία του 570 και μετά, την οργάνωση του πατριαρχείου ως εξής: "Ίδού οι έδρες που εξαρτώνται από την Αντιόχεια της Συρίας: 1 πατριάρχης, 7 σύγκελλοι, 2 λιτοί..., 4 αυτοκέφαλοι, 12 μητροπολίτες και 128 επίσκοποι υποκείμενοι σε αυτούς, δηλαδή συνολικά 154". Ο πατριάρχης είναι ο επίσκοπος ή αρχιεπίσκοπος Αντιοχείας (Θεουπόλεως, μετά το 528) και ταυτόχρονα μητροπολίτης της Συρίας Ι. Οι "12 μητροπολίτες" είναι, σε 9 περιπτώσεις, οι επίσκοποι των πρωτευουσών της επαρχίας. Στη Φοινίκη του Λιβάνου η εκκλησιαστική μητρόπολη (Δαμασκού) είναι διαφορετική από την πολιτική μητρόπολη (Εμεσα). Τέλος, ο αυτοκράτορας Αναστάσιος δημιούργησε δύο πραγματικές συμπληρωματικές μητροπόλεις (τη Σεργιούπολη και τον Δάρα). Οι "αυτοκέφαλοι" είναι οι αρχιεπίσκοποι Βηρυτού, Λαοδικείας, Εμέσης και πιο πρόσφατα Κύρου. Οι 7 σύγκελλοι είναι όλοι τους επίσκοποι της Συρίας Ι: οι επίσκοποι Αντιοχείας επιθυμούσαν διακαώς να δώσουν τιμητικούς τίτλους στους εκλεγμένους τους επισκόπους, που διαδραματίζουν ίσως ειδικό ρόλο στο συμβούλιο τους. Όσο για τους "δύο λιτούς", ή λιτούς (απλούς) αρχιεπισκόπους, που και οι δύο κατέχουν έδρες στη Φοινίκη του Λιβάνου, λειτουργούν ως τοποτηρητές του πατριάρχη.

Έστω και αν πρέπει να δούμε με επιφύλαξη τον κατάλογο των 128 επισκόπων που μας δίνει η *Notitia*, εφόσον ο κατάλογος των επισκοπών σε ορισμένες επαρχίες αλλάζει, το γεγονός παραμένει ότι ο πατριάρχης Αντιοχείας στο δεύτερο μισό του 6ου αιώνα μπορεί να συγκαλεί πολλούς επισκόπους: το 553, στους 166 επισκόπους που υπογράφουν στη δεύτερη σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως, 41 είναι Σύριοι με επικεφαλής τους τον πατριάρχη Δόμνο. Το πατριαρχείο Αντιοχείας, που τάσσεται υπέρ της Χαλκηδόνας, είναι άρα μια ζωντανή πραγματικότητα. Ταλανίζεται όμως από το μονοφυσитικό σχίσμα και οι υπέρμαχοι της Χαλκηδόνας πατριάρχες εξαρτώνται όλο και περισσότερο από την Κωνσταντινούπολη, όπου ενίοτε και ενθρονίζονται. Κατά τα μέσα του 6ου αιώνα γεννιέται η "ιακωβιτική" Εκκλησία: υπάρχει λοιπόν στο εξής, σε ορισμένες έδρες, ένας πατριάρχης, οπαδός της Χαλκηδόνας και ο μόνος που αναγνωρίζεται από τις αυτοκρατορικές αρχές, και ταυτόχρονα ένας πατριάρχης μονοφυσίτης. Αυτό ισχύει και για την Αντιόχεια που, από την εποχή του Σεργίου της Τέλλας (557-561 περίπου), έχει έναν πατριάρχη οπαδό της Χαλκηδόνας και έναν πατριάρχη μονοφυσίτη. Η εισβολή και η κατοχή των Περσών τροποποιούν την κατάσταση: οι υπέρμαχοι της Χαλκηδόνας επίσκοποι διώκονται, και η ιακωβιτική Εκκλησία αναγνωρίζεται. Την ίδια εποχή ο σπουδαίος μονοφυσίτης πατριάρχης Αντιοχείας Αθανάσιος Καμηλιέρης (595-631) εδραιώνει την εξουσία του: μετά την επανάκτηση, με αυτόν είναι που έρχεται σε διαπραγματεύσεις ο αυτοκράτορας Ηράκλειος. Ο οπαδός της Χαλκηδόνας πατριάρχης Αναστάσιος Β', που πεθαίνει το 609, δεν θα αντικατασταθεί πριν από το 639. Η αποτυχία όμως των διαπραγματεύσεων μεταξύ

Αναστασίου και Ηρακλείου οδηγεί τον αυτοκράτορα να εγκαταστήσει ξανά στο θρόνο επισκόπους οπαδούς της Χαλκηδόνος. Αυτήν ακριβώς την κατάσταση διχασμού θα βρουν όταν φτάσουν οι Άραβες, οι οποίοι θα παγώσουν τα πράγματα.

{tab=Ιεροσόλυμα}

Ο μετασχηματισμός της έδρας των Ιεροσολύμων σε πατριαρχική έδρα είναι όψιμος. Ο επίσκοπος της Αίλιας Καπιτωλίνας, ταπεινής πόλης της Παλαιστίνης I που εξαρτάται από την Καισαρεία, δύσκολα θα φιλοδοξούσε να καταλάβει πρωτεύουσα θέση εντός της Εκκλησίας, δίπλα στους επισκόπους των ισχυρότερων πόλεων της αυτοκρατορίας. Επί Κωνσταντίνου, όμως, η Αίλια ξαναγίνεται Ιεροσόλυμα. Είναι πλέον η Αγία Πόλη, και χάρη στο κύρος της αυτό της αναγνωρίζονται ήδη από τη σύνοδο της Νικαίας, ιδιαίτερες τιμές. Ένας φιλόδοξος και δραστήριος επίσκοπος, ο Ιουβενάλης (422;-458), θα επωφεληθεί από αυτή την ιδιότυπη κατάσταση. Είναι βέβαιο ότι αρκετά νωρίς πέτυχε από τον αυτοκράτορα Θεοδοσίο Β', με νόμο που δεν μας έχει διασωθεί, να πάρει τη δικαιοδοσία όχι μόνον επί των τριών επαρχιών της Παλαιστίνης, αλλά και επί ολοκλήρου της Αραβίας και της Φοινίκης I και II. Στη σύνοδο της Εφέσου, συντάσσεται με τον Κύριλλο Αλεξανδρείας και αντιτίθεται σαφώς στον επίσκοπο Αντιοχείας, από τον οποίο θεωρητικά εξαρτάται. Διεκδικεί έξι επαρχίες, τις οποίες προσπαθεί να αποσπάσει από την Αντιόχεια. Στη δεύτερη σύνοδο της Εφέσου, όπου συμπροεδρεύει με τον σύμμαχο του Διόσκορο Αλεξανδρείας, ο Ιουβενάλης φαίνεται ότι τα έχει καταφέρει, αφού μια αυτοκρατορική επιστολή του αποδίδει τον τίτλο του αρχιεπισκόπου. Η συγκρότηση πατριαρχείου, που περιλαμβάνει την Παλαιστίνη, τη Φοινίκη και την Αραβία, φαίνεται γεγονός τετελεσμένο το 450. Ο θάνατος του Θεοδοσίου Β' όμως και η σύνοδος της Χαλκηδόνος ανατρέπουν την κατάσταση. Στη Χαλκηδόνα, ο Ιουβενάλης παρουσιάζεται στην αρχή ως κατηγορούμενος, αλλάζοντας όμως στρατόπεδο αποκαθίσταται και καταφέρνει μάλιστα, μετά από διαπραγματεύσεις με τον Μάξιμο Αντιοχείας, να του αναγνωριστεί δικαιοδοσία πατριαρχικού τύπου, που περιορίζεται ωστόσο στην Παλαιστίνη I, II και III. Η σύνοδος επικυρώνει την κατάσταση αυτή, που δεν θα αμφισβητηθεί πλέον.

Μετά το 451, ο Ιουβενάλης έχει να αντιμετωπίσει σοβαρή κρίση: η αποκατάσταση του στη Χαλκηδόνα εξεγείρει τους μοναχικούς κύκλους της Παλαιστίνης. Ο μοναχός Θεοδοσίος εκλέγεται επίσκοπος Ιεροσολύμων και εγκαθιστά στις πόλεις της Παλαιστίνης μια ολόκληρη επισκοπή, εχθρική προς τη σύνοδο. Ο Ιουβενάλης και οι επίσκοποι που παίρνουν το μέρος του θα επανέλθουν στις έδρες τους μόνον με τη βοήθεια του στρατού. Κατά τον επόμενο μισό αιώνα, ο Ιουβενάλης και οι διάδοχοι του θα συμπεριφερθούν με μετριοπάθεια, αποφεύγοντας να ταχθούν ανοιχτά υπέρ ή κατά της συνόδου. Κατά τον 6ο αιώνα, η κατάσταση αλλάζει: εξωθούμενοι από τους μοναχούς, ήδη από τον καιρό του αυτοκράτορα Αναστασίου, οι πατριάρχες Ιεροσολύμων θα ταχθούν υπέρ των οπαδών της Χαλκηδόνος. Θα παραμείνουν πιστοί στη θέση αυτή, και το πατριαρχείο Ιεροσολύμων θα αποτελέσει μέχρι

τον 7ο αιώνα στήριγμα για την ορθοδοξία. Θα περάσει ωστόσο από κάποιες κρίσεις: κατά τον 6ο αιώνα, ο ωριγενισμός συγκλονίζει τον κόσμο των μοναχών, ενώ στις αρχές του 7ου αιώνα η Παλαιστίνη, που την κατέχουν οι Πέρσες, αποσπάται από την αυτοκρατορία για δεκαπέντε χρόνια. Στο τέλος της βασιλείας του Ηρακλείου, θα χρειαστεί κάποιος χρόνος για να εγκατασταθεί στον επισκοπικό θρόνο ο διάδοχος του πατριάρχη Μόδεστου, και οι Εκκλησίες της Παλαιστίνης θα χωριστούν, ακολουθώντας είτε τον επίσκοπο Ιόππης Σέργιο, που τάσσεται υπέρ του μονοθελητισμού, είτε τον Σοφρώνιο Ιεροσολύμων, που αντιτίθεται σθεναρά στη χριστολογία την οποία ευνοούν ο Σέργιος Κωνσταντινουπόλεως και ο Ηράκλειος.

{tab=Κύπρος και Αφρική}

Οι Εκκλησίες της αυτοκρατορίας δεν υπάγονται όλες σε κάποιο από τα πέντε πατριαρχεία. Το ανατολικό Ιλλυρικό είναι, τουλάχιστον για ορισμένες περιόδους, πραγματικά ανεξάρτητο. Η Κύπρος, για την οποία η σύνοδος της Εφέσου αναγνώρισε ότι ο μητροπολίτης της δεν είχε ποτέ χειροτονηθεί από τον επίσκοπο Αντιοχείας, συνιστά Εκκλησία αυτοκέφαλη και η ανεξαρτησία της, που προς στιγμήν απειλήθηκε επί Ζήνωνος, θα είναι διαρκής. Τέλος, μεταξύ των Εκκλησιών που επανεντάσσει στην αυτοκρατορία ο Ιουστινιανός πρέπει να περιλάβουμε και εκείνες της Αφρικής.

Οι Εκκλησίες της Αφρικής, που επανέρχονται στην αυτοκρατορία με την επανάκτηση στις αρχές της δεκαετίας του 530 μέχρι το τέλος του 7ου αιώνα, αναδιοργανώνονται με τη *Νεαρ ά De Africana Ecclesia*

της 1ης Αυγούστου του 535, με την οποία τα αγαθά των αρειανών Εκκλησιών μεταβιβάζονται, κατά το αίτημα των ορθόδοξων επισκόπων, στους καθολικούς. Ως προς την οργάνωση των Εκκλησιών στις τρεις ανακτημένες επαρχίες (Βυζακινή, Ανθυπατική Αφρική, Νουμιδία), ο Ιουστινιανός επανέρχεται στην πρότερη κατάσταση. Αποφεύγει να δώσει στην έδρα της Καρχηδόνας καθεστώς που να υπερβαίνει τη μητρόπολη: η κάθε επαρχία έχει τον δικό της πριμάτο, που επιλέγεται κατά τα ισχύοντα έθιμα. Παρά τις κάποιες παρεμβάσεις ορισμένων παπών, η Αφρική δεν φαίνεται να βρίσκεται υπό την εξουσία του ποντίφικα. Στην πραγματικότητα, οι Εκκλησίες των τριών αφρικανικών επαρχιών διατηρούν η καθεμία την ανεξαρτησία της και ως μόνη αρχή αναγνωρίζουν τον αυτοκράτορα, στον οποίο απευθύνονται άμεσα. Ο αυτοκράτορας εξάλλου αρχίζει να αναθέτει τη διοίκηση της επαρχίας, στην Αφρική περισσότερο από ό,τι αλλού, σε μια πολυάνθρωπη και πιστή επισκοπή, ενώ οι Εκκλησίες της Αφρικής, επωφελούμενες της αυτοκρατορικής προστασίας, ευημερούν -όπως αποδεικνύουν τα αρχαιολογικά ευρήματα- και αναπτύσσουν ιεραποστολική δραστηριότητα στους αφρικανικούς πληθυσμούς που δεν ανήκουν στην αυτοκρατορία.

{/tabs}